

УДК 904+908 (477.46–21)(082)

О. Троцинська

З історії Чигиринського історико-краєзнавчого музею

Анотація: В доповіді розкриваються передумови створення Чигиринського історико-краєзнавчого музею, основні етапи його діяльності, формування музейної колекції, що в подальшому стала основою для створення фондів Національного історико-культурного заповідника «Чигирин».

Ключові слова: Чигиринський історико-краєзнавчий музей, експонати, музейна справа, Іван Сніжко, Чигирин, музейна колекція, експозиція, екскурсія, Віктор Горковенко, відвідувачі, книга відгуків, реекспозиція, фонди НКЗ «Чигирин».

Розвиток музейної справи на Чигиринщині з її багатим історичним минулим триває протягом багатьох років. Коли в 60-х рр. ХХ ст. у селах і райцентрах УРСР силами громадськості почали створюватися музеї та музейні кімнати, які повинні були забезпечувати збереження, вивчення, пропаганду пам'яток історії і культури, Чигирин не став винятком.

Ідея створення в місті музею не була новою. В 20-х рр. ХХ ст. місцеві краєзнавці намагалися створити в Чигирині історичний музей. Ініціатива його створення належала П. І. Яременку, автору «Історії Чигирини». Рішення про створення музею було прийняте в 1921 р.¹ Стараннями краєзнавців були зібрані цінні експонати. Але вони не мали належного утримання, перевозилися з місця на місце. За пропозицією шкільного вчителя С. І. Яременка експонати Чигиринського музею у листопаді 1924 р. були передані до Черкаського окружного музею². Тож всі намагання створити в Чигирині історичний музей в ті буремні 20-ті рр. не дали результату.

50–60-ті рр. ХХ ст. на Чигиринщині характеризуються новим етапом активізації музейної справи. Цьому сприяли дві події: 300-річчя Переяславської Ради та утворення Черкаської області. Вбачаючи в музеях важливий засіб реалізації завдань партійної ідеології, обком КПУ на початку 60-х рр. поставив за мету створити на громадських засадах районні і міські краєзнавчі музеї, а також музеї і музейні кімнати на підприємствах, в колгоспах, навчальних закладах. З'являється ряд постанов КППС та КПУ про підвищення ролі музеїв у вихованні підростаючого покоління. 9 січня 1960 р. вийшла постанова ЦК КППС «Про завдання партійної пропаганди в сучасних умовах»³. 17 листопада 1961

р. з'являються «Заходи Міністерства культури УРСР по дальшому поліпшенню роботи музеїв республіки в світлі рішень ХХІІ з'їзду КППС та ХХІІ з'їзду КПУ на 1962 р.»⁴. 12 травня 1964 р. вийшла постанова ЦК КППС і ЦК КПУ «Про підвищення ролі музеїв в комуністичному вихованні трудящих»⁵.

На засіданні виконкому Чигиринської районної Ради депутатів трудящих від 26 вересня 1959 р. будівництво краєзнавчого музею в Чигирині було заплановано на 1960 р. згідно плану по благоустрою міста на семирічку⁶. Але робота по відкриттю музею зволікалася, поки за цю справу не взялися справжні ентузіасти.

Основу Чигиринського історико-краєзнавчого музею заклав вчитель, керівник гуртка «Умілі руки» при міському Будинку піонерів Іван Маркович Сніжко. Учасник Великої Вітчизняної війни, кавалер 9-ти урядових нагород, природолюб, дбайливий збирач історії району і душа любителів археологічних знахідок в наших краях.⁷ «Чигиринці запевняють, що історія музею починалась на Богдановій горі. Демобілізований воїн Іван Сніжко любив вечорами гуляти на горі. Поряд з ним завжди можна було побачити і медичного працівника Галину Федорівну, яка згодом стала його дружиною. Саме тут, на горі, молодими краєзнавцями були знайдені перші пам'ятки давніх часів. Молоде подружжя почало все більше і більше цікавитись історичним минулим свого краю і збирати все, що стосується історії»⁸. І. М. Сніжко збирав предмети давнини, документи, картини. Він побував і на дніпровських схилах, в багатьох селах, на новобудовах. В колекції родини Сніжків з'явилися молотки і сокири епохи кам'яного віку, монети, знаряддя праці, побутові речі, військова зброя

та ін. Потім на допомогу прийшли учні Чигиринина і навколишніх сіл та ентузіастами-любителями історії: І. Т. Запорожченко, І. І. Коваленко, В. К. Рясик, М. І. Рясик, І. М. Приходько та ін. Так за адресою родини Сніжків по вул. Кірова закладались основи майбутнього музею. Іван Маркович листувався з музеями Києва, Корсуня, Полтави, Переяслав-Хмельницького, піднімав питання щодо будівництва музею в Чигирині⁹. Але в 1958 р. І. М. Сніжко помер. Перед смертю він заповів дружині всі зібрані експонати передати майбутньому музею. Ще кілька років підшукували необхідне приміщення і всі експонати лишалися на квартирі Сніжко, а Галина Федорівна продовжувала поповнювати майбутню музейну колекцію новими речами.

Чигиринський історико-краєзнавчий музей на громадських засадах був відкритий у вересні 1962 р. Про його відкриття писали газети «Черкаська правда», «Радянська культура», «Радянська Україна». Всі автори повідомлень вказували, що основу музейної колекції склали експонати, зібрані подружжям Сніжко¹⁰. Керівництво музеєм здійснювала музейна рада. Новостворений музей підпорядковувався районному відділу культури і вважався філією Черкаського краєзнавчого музею. Першим директором став Харитон Семенович Чернуха, який працював на громадських засадах. Музей розмістився по вул. Жовтневій, 35 в приміщенні міської бібліотеки. Згідно звіту за 1969 р. площа музею під експозицію становила 220 м², під зберігання фондів — 7 м²¹¹. В «Книзі обліку проведення екскурсій» перша екскурсія зареєстрована 28 вересня 1962 р.¹² Серед експонатів музею — речі домашнього побуту, знаряддя праці, монети, різноманітні прикраси, що були знайдені при розкопках давніх поховань. Великий розділ було присвячено визвольній війні українського народу під керівництвом Б. Хмельницького: ряд речей, що були в особистому користуванні козаків і міщан. Значне місце відводилось постаті Тараса Шевченка, який двічі, в 1843 та 1845 рр. відвідав Чигирин¹³. Були представлені експонати, що розповідали про учасників Великої Вітчизняної війни, матеріали, що показували розвиток народного господарства району в той час¹⁴.

З кожним роком музей поповнювався новими експонатами. Багато чигиринців ставали ентузіастами музейної справи, брали активну участь у поповненні фондів музею. Це дружина та внучки П. Сивоконя, Г. Семененко, А. Коваленко, В. Тищенко, В. Калюжний. Великий вклад в розширення закладу внесли Ф. Предтеча, Г. Москаленко, В. Осадчий та ін. Цікаві

експонати передавали в музей учні технікуму та шкіл. За спогадами колишнього директора музею В. С. Горковенка в 70-х рр. ХХ ст. один із жителів Чигиринина приніс до музею портрет. Після його реставрації виявилось, що це портрет Б. Хмельницького невідомого художника, що датується ХVІІІ ст. Сьогодні цей портрет займає достойне місце в експозиції музею Б. Хмельницького¹⁵. Поповнювалися фонди і за рахунок подарунків гостей, що відвідували музей, та надходжень з інших музейних закладів УРСР¹⁶. Із звіту Черкаського краєзнавчого музею за 1968 р.: «По состоянию на 31 декабря 1968 г. в области функционируют районные музеи — филиалы Черкасского краеведческого музея: Чигиринский, Драбовский, Золотоношский, Каневский, Субботовский, Стеблевский. Музеи филиалов проводят большую работу по укомплектованию фондов, по упорядочению экспозиции»¹⁷. Згідно звіту Чигиринського історико-краєзнавчого музею за 1969 р. загальна кількість експонатів основного фонду становила 380 одиниць¹⁸. За звітом про роботу музею в 1976 р. загальна кількість експонатів збільшилась до 954¹⁹.

В різні роки посаду директора музею на громадських засадах займали Григорій Федорович Смілянець, Василь Федорович Сербін, Лідія Матвіївна Степаненко, Віктор Сергійович Горковенко, Валентин Павлович Арутин.

З початку існування музею велися книги обліку відвідувачів та екскурсій, щоправда з деякими перервами. Не зважаючи на те, що наявністю раритетів експозиція не відзначалася, музей досить швидко здобув популярність, про що свідчать дані, наведені у таблиці²⁰.

Рік	Кількість відвідувачів	Кількість екскурсій
1969	18619	
1975	14307	205
1976	11213	163
1977	11624	204
1978	12751	239
1979	22226	525

7 липня 1975 р. музей прийняв стотисячно-го відвідувача. Ним став житель м. Ульяновська Потьомкін Анатолій Миколайович²¹. За час існування музею з 28 вересня 1962 р. по 30 грудня 1979 р. було проведено 2177 екскурсій, кількість відвідувачів — 166526²².

Протягом 1976–1979 рр. в музеї проводилися екскурсії на такі теми:

— Чигиринщина в минулому й теперішньому;

- Край в період Вітчизняної війни 1941–1945 рр.;
- Історія Чигиринщини;
- Партизанський рух на Чигиринщині;
- Сучасна Чигиринщина;
- Український народ і національно — визвольний рух 1648–1654 рр.;
- Історія експонатів музею;
- 325 років возз'єднання України з Росією²³.

3 грудня 1970 р. постановою Міністерства культури УРСР Чигиринському історико-краєзнавчому музею було присвоєно звання народного.

В 1974 р. в музеї виконано реставраційні роботи, зроблено реекспозицію, придбано нові експонати²⁴. Експозицію робили власними силами, допомагали вчителі шкіл²⁵. З нагоди 30-річчя Перемоги республіканським оргкомітетом по проведенню громадського огляду пам'ятників і пам'ятних місць Великої Вітчизняної війни Чигиринський історико-краєзнавчий музей нагороджено Дипломом II ступеня від 24 квітня 1975 р.²⁶

Газета «Сільські вісті» в 1978 р. писала: «Експозиція Чигиринського історико-краєзнавчого музею завжди викликає жвавий інтерес. За час існування цього культурно-освітнього закладу його відвідало майже 143 тисячі чоловік. Він вийшов переможцем республіканського огляду музеїв, відзначений медаллю президії Українського товариства охорони пам'ятників історії і культури. З великим інтересом знайомилися з матеріалами, які розповідають про уславлених людей цього краю: М. Г. Гасаненка, Ф. С. Предтечу, К. Л. Рвачову-Ющенко, О. Л. та В. Л. Рвачових, В. А. Назаренка, І. І. Чабаненка та ін.»²⁷.

Свої записи в книзі відгуків залишили жителі Дніпропетровська і Кіровограда, Києва і Харкова, Одеси і Москви та інших міст. В музеї побували гості майже всіх республік колишнього СРСР, з-за кордону — Куби, Японії, Йємена, Болгарії, Чехословаччини²⁸. Записи в книзі відгуків свідчать, що відвідувачі музею, в основному, залишалися задоволені експозицією і висловлювали подяку людям, які створили музей та поповнюють його новими експонатами. Але в той же час в багатьох записах звучить думка про те, що приміщення музею треба розширити. В «Звіті про роботу музеїв станом на 1 січня 1976 р.» площа Чигиринського народного історико-краєзнавчого музею становила 70 м²²⁹. Запис в книзі відгуків від 18 березня 1968 р.: «Оформлений музей зі смаком, але приміщення для такого дуже важливого матеріалу для виховання по-

трібно розширити». Запис від 23 березня 1972 р.: «Музей хороший, але мало для такого краю, де кожний камінь — історія, де вся земля ввібрала в себе кров козачу». Висловлювались пропозиції про виготовлення та продаж путівників і листівок з видами Чигирини: «Для музею, який знаходиться в столиці Б. Хмельницького, замале приміщення. Треба, щоб в музеї були путівники, щоб можна було придбати»³⁰.

На засіданні пленуму Чигиринської районної організації Українського товариства охорони пам'яток історії та культури в 1973 р. зазначалося, що «в даний час в нас ще слабо ведеться популяризація нашого Чигиринського історико-краєзнавчого музею. Відсутня карта, напис про місце історичних подій, туристичного маршруту»³¹. В. С. Горковенко, який почав працювати в музеї з липня 1974 р., згадує, що екскурсії було проводити дуже важко, тому що площа музею була невеликою, не було можливості показати всі експонати. Інколи доводилося проводити екскурсію групі відвідувачів перед входом у музей, а потім для огляду експозиції впускати маленькими групами³². До того ж в приміщенні музею взимку була низька температура. За спогадами В. С. Горковенка: «Опалювалося приміщення за допомогою пічної груби, що давала мало тепла. Тому в кімнатах було прохолодно. Нерідко найцінніші експонати вилучалися з експозиції для Черкаського краєзнавчого музею під приводом неналежних умов зберігання»³³. Загалом, проблемам Чигиринського народного історико-краєзнавчого музею приділялося мало уваги. Кошти виділялися лише на мізерну зарплату директору музею. В ході підготовки та під час святкування 325-річчя Переяславської ради про Чигирин навіть не згадувалося в постановках та доповідях, в той час як на розвиток Переяслав-Хмельницького і Києва виділялися великі кошти.

На початку 80-х років з'явилася перспектива поліпшення умов роботи експозиції Чигиринського музею. 22 травня 1981 р. виконком Районної Ради народних депутатів прийняв постанову «Про заходи по виконанню постанови ЦК КПРС, Ради Міністрів СРСР і ВЦ ВПС від 31 жовтня 1980 р. «Про дальший розвиток і вдосконалення туристсько-екскурсійної справи в країні», в якій йшлося про заходи по подальшому розвитку туристсько-екскурсійної справи в районі»³⁴. На засіданні виконкому міської ради від 27 травня 1981 р. було прийнято рішення «Про капітальний ремонт і реконструкцію приміщення центральної бібліотеки з музеєм і добудову на перспективу музичної та художньої

шкіл»³⁵. Проте вже 21 липня 1981 р. виконавчий комітет Чигиринської районної Ради народних депутатів прийняв рішення «Про списання з балансу районного відділу культури приміщення центральної районної бібліотеки в зв'язку з будівництвом будинку торгівлі»³⁶. Чигиринському історико-краєзнавчому музею було надано приміщення Будинку піонерів по вул. Першотравневій, 30 з площею 202,5 м², що було побудоване, за свідченнями старожилів, в період з 1900 по 1905 р.³⁷ Тобто будинок був не новим, і потребував капітального ремонту. На засіданні VII Чигиринської районної звітно-виборної конференції УТОПІК, що відбулася 24 вересня 1981 р. говорилося, що «для музею придбано 344 експонати. Але в зв'язку з переїздом і капітальним ремонтом він уповільнив свою роботу. А тому є велике прохання до виконкому Чигиринської міської Ради народних депутатів надати практичну допомогу в завершенні ремонту музейного приміщення». Зверталися з проханням до обласного товариства переглянути і знайти можливим дати для Чигиринського експозитива і 10 тис. карбованців для реекспозиції Чигиринського музею, який в даний час має площу в два рази більшу, ніж була³⁸.

Ремонт в музеї затягнувся на тривалий час. Це, звичайно, викликало незадоволення в численних екскурсантів, що відвідували місто. «775 днів йшов ремонт порівняно невеликого приміщення»³⁹, але й після його завершення залишилося багато недоробок. «Стіни пофарбовані неякісно, плями на стелях, дверні коробки не зашпакльовані, а підлога бажає кращого ремонту. Вікна забруднені фарбою, а подекуди й не просвічуються, декілька шибок розбито»⁴⁰. Але ремонт — це була не єдина проблема. Ще потрібно було провести експозиційні роботи, придбати нове обладнання. До того ж в дуже незадовільному стані зберігались експонати, які збирались десятки років. «Замість того, щоб їх з старого приміщення перевезти в спеціально виділену кімнату, поки проводяться ремонтні роботи, їх перевезли (9 вантажних машин) у відведене для музею нове місце. І почалось перекидання з кімнати в кімнату, на горище, і навіть... в кочегарку. Тож деякі з них втратили якість, свіжість, інші взагалі попсувались»⁴¹. За словами В. С. Горковенка, було зафіксовано два проникнення до музею через вікна невідомими особами. Він неодноразово звертався до керів-

ників різних рівнів з проханням допомоги у вирішенні проблем Чигиринського музею, але безрезультатно. Врешті В. С. Горковенко прийняв рішення залишити роботу⁴².

Новопризначений завідуючий музеєм В. Ф. Сербін прийняв 2298 експонатів основного і допоміжного фондів⁴³. В 1983 р. Чигиринський історико-краєзнавчий музей розпочав свою роботу, але приміщення потребувало художнього оформлення і поповнення експонатами⁴⁴. Тому через деякий час він знову був закритий. Роботи по реставрації музею зволікалися і затяглися на невизначений час. Фактично, музей був не потрібний місцевому керівництву. В 1988 р. виконавчий комітет Чигиринської районної ради народних депутатів видав розпорядження «Про проведення реекспозиції народного музею в Чигирині»⁴⁵. Для проведення ремонту і реекспозиції залучалися підприємства м. Чигирин. Але, знову ж таки, розпорядження залишилося лише на папері.

Із створенням Чигиринського державного історико-культурного заповідника основна увага приділялася будівництву приміщень та створенню експозиції музею Б. Хмельницького в Чигирині, історичного музею в Суботові, краєзнавчого в Медведівці. В 2000 р. приміщення колишнього історико-краєзнавчого музею було передано на баланс НІКЗ «Чигирин»⁴⁶, зроблено капітальний ремонт і відкрито Чигиринський археологічний музей.

Чигиринський народний історико-краєзнавчий музей, незважаючи на заідеологізованість експозиції, брак коштів справляв помітний вплив на формування історичного світогляду населення, сприяв розгортанню краєзнавчого руху, поширенню знань про минуле Чигиринського краю. Саме на базі музейної колекції краєзнавчого музею Чигирин, а також музеїв сс. Стецівки та Суботова було створено фонди заповідника. Згідно акту прийому до фондів Національного історико-культурного заповідника «Чигирин» із фондів Чигиринського краєзнавчого музею надійшла колекція в кількості 2904 предмети, серед яких особливо багато було предметів нумізматики (489), археології (574), зброї та спорядження (326)⁴⁷.

Незважаючи на широкий спектр музеїв у складі НІКЗ «Чигирин», існує потреба у відновленні роботи краєзнавчого музею, де можна було б відобразити всю палітру історії краю.

- ¹ Державний архів Черкаської області (ДАЧО). — Ф. Р. 131. — Оп. 1. — Спр.1. — С. 1.
- ² ДАЧО. — Ф. Р. 131. — Оп. 1. — Спр. 21. — С. 4.
- ³ КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів конференцій і пленумів. — К., 1981. — С. 46.
- ⁴ ДАЧО. — Ф. Р. 2631. — Оп. 2д. — Од. зб. 70. — С. 63.
- ⁵ ДАЧО. — Ф. Р. 2631. — Од. зб. 1. — Спр. 476. — С. 1.
- ⁶ ДАЧО. — Ф. 4192. — Оп.1. — Од. зб. 601. — С. 183.
- ⁷ Горковенко В. Ювілей музею // Зоря Комунізму. — 1977. — 29 березня.
- ⁸ Там само
- ⁹ Вдовенко І. Новий історико-краєзнавчий // Черкаська правда. — 1962. — 23 вересня; Подарунок рідному місту // Радянська культура. — 1962. — 11 жовтня.
- ¹⁰ ДАЧО. — Ф. Р. 2631. — Од. зб. 1. — Спр. 476. — С. 38.
- ¹¹ Фонди НІКЗ «Чигирин». — Книга №1 обліку проведення екскурсій. — КВ-3428, ПП-262.
- ¹² Вдовенко І. Новий історико-краєзнавчий // Черкаська правда. — 1962. — 23 вересня.
- ¹³ Агасимов М. Краєзнавчі, громадські // Черкаська правда. — 1964. — 12 лютого.
- ¹⁴ МПДА — Записано від Горковенка Віктора Сергійовича (1926 р.н.), який проживає в м.Чигирині, липень 2008 р.
- ¹⁵ ДАЧО. — Ф. Р. 2631. — Оп. 1. — Од. зб. 256. — С. 30.
- ¹⁶ ДАЧО. — Ф. Р. 2631. — Од. зб. 2д. — Спр. 170. — С. 68.
- ¹⁷ ДАЧО. — Ф. Р. 2631. — Од. зб. 1. — Спр. 476. — С. 39.
- ¹⁸ ДАЧО. — Ф. Р. 2631. — Оп. 1. — Од. зб. 674б. — С. 6.
- ¹⁹ ДАЧО. — Ф. Р. 2631. — Од. зб. 1. — Спр. 476. — С. 38; Фонди НІКЗ «Чигирин». — Книга №1 обліку проведення екскурсій. — КВ-3428, ПП-262; Книга №2 обліку проведення екскурсій. — КВ-3442, ПП-276.
- ²⁰ Горковенко В. Стотисячний відвідувач // Зоря Комунізму. — 1975. — 29 липня.
- ²¹ Фонди НІКЗ «Чигирин». — Книга №2 обліку проведення екскурсій. — КВ-3442, ПП-276.
- ²² Там само.
- ²³ Нова експозиція // Зоря Комунізму. — 1975. — 1 березня.
- ²⁴ МПДА — Записано від Горковенка...
- ²⁵ Фонди НІКЗ «Чигирин». — Диплом II ступеня від 24 квітня 1975 р. — КВ-3424, ПП-258.
- ²⁶ Кульбаченко Г. На землі Чигиринській // Сільські вісті. — 1978. — 13 листопада.
- ²⁷ Горковенко В. Стотисячний відвідувач // Зоря Комунізму. — 1975. — 29 липня.
- ²⁸ ДАЧО. — Ф. Р. 2631. — Оп. 1. — Од. зб. 674б. — С. 6.
- ²⁹ Фонди НІКЗ «Чигирин». — Книга відгуків та пропозицій № 1 Чигиринського історико-краєзнавчого музею. — КВ-3424, ПП-258; Книга відгуків № 2 Чигиринського історико-краєзнавчого музею. — КВ-3421, ПП-255.
- ³⁰ Науковий архів НІКЗ «Чигирин». — Протокол пленуму Чигиринської районної організації УТОПІК, 1973 р.
- ³¹ МПДА — Записано від Горковенка...
- ³² Там само.
- ³³ Архівний відділ Чигиринської РДА. — Ф.4, оп. 2, од. зб. 135. — С. 69.
- ³⁴ Там само. — С.76.
- ³⁵ Архівний відділ Чигиринської РДА. — Ф.4, оп. 2, од. зб. 5. — С. 75.
- ³⁶ Науковий архів НІКЗ «Чигирин». — Облікова картка об'єкта культурної спадщини «приміщення археологічного музею середнього Подніпров'я», 2005.
- ³⁷ Науковий архів НІКЗ «Чигирин». — Протокол VII Чигиринської районної звітно-виборної конференції УТОПІК, 1981 р.
- ³⁸ Сорока М. Відповідальність без відповідальності // Зоря Комунізму. — 1983. — 11 червня.
- ³⁹ Там само.
- ⁴⁰ Там само.
- ⁴¹ МПДА — Записано від Горковенка...
- ⁴² Фонди НІКЗ «Чигирин». — Акти прийому на постійне збереження, 1998 р.
- ⁴³ Науковий архів НІКЗ «Чигирин». — Протокол III Чигиринської районної звітно-виборної конференції УТОПІК, 1983 р.
- ⁴⁴ Розпорядження №80 від 16. 06. 1988р. Чигиринської райради.
- ⁴⁵ Рішення Чигиринської райради №11/7 від 29.02.2000 р.
- ⁴⁶ Науковий архів НІКЗ «Чигирин». — Акт про передачу фондів Чигиринського районного історичного музею, 1983 р.

Thank you for evaluating AnyBizSoft PDF Splitter.

A watermark is added at the end of each output PDF file.

To remove the watermark, you need to purchase the software from

<http://www.anypdftools.com/buy/buy-pdf-splitter.html>